

דף טו

(ע"ב) ... משעירי רגלים וראשי חדשים דאמר רחמנא אייתינהו מתרומת הלשכה, ודלמא מתו מרייהו דהני זוזי – אלא לאו ש"מ אין הצבור מתים. יש מקשים מדוע לא יתבטלו אותן מעות שמתו בעליהם ברוב מעות של החיים, שאעפ"י שממון אינו בטל אבל האיסור שבהם מתבטל? יש מי שכתב לתרץ לפי דעת הסוברים שהתר בהתר אינו בטל, וכתבו כמה אחרונים שגם אם נאסר המיעוט לאחר שנתערב – שוב אינו בטל, כי יש לילך אחר שעת העירוב ואז היה זה התר בהתר. עפ"י הנחה זו אין כאן קושיא כי בעת התערובות לא היה תורת ביטול על המעות, שהיה התר בהתר (ע' אחיעזר ח"ב יד, ב. ואולם נקט שם מסברא שלא כדעה זו אלא לעולם דנים לפי המצב הנוכחי ולא לפי שעת ההתערבות). סברא נוספת יש לומר, כיון שבעצם יכולים להוציא שקלי המתים מהתערובת ואז יופרד האיסור מההתר – אין כאן תורת ביטול. והרי לענין דין הממון אין הפרש אם יטול את המטבע המסוים ששקל אדם פלוני או מטבע אחר, שכל המטבעות אחד הם [וכמש"כ הפוסקים לענין מעות של שותפים שאבדו מקצתם], וכיון שניתן להפריד האיסור הריהו כאיסור שניכר במקומו שאין בו דין ביטול בתערובת (סברא זו מובאת בעונג יום טוב לד. ע"ע במובא ביוס"ד ערכין ד).

לפי"ז יש לפרש הוכחת הגמרא, שודאי לא הצריכה תורה להפריד מעות המתים מאחר ואין לדעת בדיוק כמה מתו, וא"כ מוכח שאין ציבור מתים. ובוה יש לפרש דברי הגמרא בהוריות (ו). שדוחה הראיה משעירי רגלים 'ודלמא לא מתו' ותמה בתורא"ש שם הלא יודעים ודאי שמתו קצת מישראל [ותירץ שמה מאותן מעות שלקחו לקרבן לא מתו. וכבר נתקשו בזה מה לי מאותן מעות או ממעות אחרים הלא בכל אופן יש חלק לכלל הציבור בכל המעות, שהרי מקריבים הקרבן עבור כולם. ע' מקדש דוד קדשים יט, י; אג"מ קדשים כד] – אך יתכן כוונת הגמרא שהיו יכולים להפריד מעות כמנין המתים לפי אומד, ולא יותרו בלשכה מעות שמתו בעליהם, אך כיון שאין לסלק יותר ממנין המתים, לעולם יש ספק שמה מתו יותר ממה שהוציאו. ובעונג יום טוב (שם) הקשה על התירוף הנוכח, הלא על כרחך לומר שהוכחה הגמרא אינה מהמעות שבלשכה שמתו בעליהם, כי אלו כבר אבדה זכותם ונשאר חלקם לציבור, אלא מאותם שמתו לאחר שכבר נקנו השעירים קודם שהוקרבו, וא"כ חזרת הקושיא שיתבטל חלקם ברוב, שהרי חלק זה אי אפשר להפרידו. וכתבו אחרונים לתרץ שאין שייך תורת ביטול בזה כיון שיש חלק בבהמה שמתו בעליו, וכדין בעל מום שנפסל הקרבן כולו בגלל פגם במקצתו, אף כאן מקצת מהקרבן נאסר בהנאה הלכך נפסל כולו (ע' חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב ס, ט). וגם מפני שאין שייכת תורת ביטול בדבר שאינו מסויים ואינו מבורר (ע' שערי ישר ג, כב).

וגם לפי זה מובנת קושית הגמרא 'ודלמא לא מתו' – כי אין בהכרח שמתו מישראל מאז הקדשת השעירים עד הקרבתם. אמנם לגוף דברי העוניז"ט שאין להקשות מהמעות שבלשכה צ"ע, שלכא"ו אין להשתמש לקרבנות הציבור מאותם מעות שזכו הציבור מהמתים, שהרי צריך מעות מחצית השקל דוקא. וכן מורה פשטות לשון הגמרא 'דלמא מתו מרייהו דהני זוזי'. וע"ע בכל הענין בהרחבה בחדושי הגר"ר בנגיס שם אות יג; שו"ת עין יצחק או"ח כא; שערי ישר ג, כב.

זדילמא הנך מיעוטא?... צריך באור מה שייך להקשות 'ודלמא', אדרבה מכך שהקריבו נשמע שהיו מרובים. ויש לפרש דסלקא דעתין שבמשך שבעים שנה של גלות בבל יש להניח שמתו רובם. ומתריך, מקרא הוא שכתוב שהאריכו ימים, ושפיר יש לומר שרוב החוטאים היו חיים עדיין כדפרש"י [וברא"ש בשם הרמ"ה (בהוריות ו) כתב שאין צריך שרוב החוטאים יהיו חיים, ע"ש] (עפ"י חזו"א הוריות יד, כד). מלשון רבנו גרשום כאן משמע שצריך שיהיו רוב דורו של צדקיהו קיימים, ואין די שהרוב שבא"י עכשו הם מדורו של צדקיהו, ודלא כהרמ"ה. וע"ע בבאור הענין וכללות הסוגיא כאן ובהוריות, באגרות משה ח"א קדשים כד.

'הוראת שעה היתה'. יתכן לפי זה שאפילו אם מתו רוב הציבור ודינה במיתה, הוראת שעה היתה להביאה. וכל המשא-ומתן נאמר בהנחה שהיה זה פר העלם דבר ממש שבא על הוראה מוטעית וחטאו רוב הקהל בשגגה, 'ואע"ג דידע דאינו כן, מ"מ דרך הגמרא להאריך כדי לפרש את ההלכות המתפרשות דרך המשא ומתן' (לשון החזו"א בהוריות, ויסוד הדברים בתוס' שם ו. ונראה שכן י"ל כלפי הנידון בסוגיתנו. אך י"ל שלא היתה הוראת שעה אלא להחשיבם כשוגגים ולהביא מספר מסוים של קרבנות, אבל אם גם השוגגים פטורים משום שמתו, אין סברא לומר 'הוראת שעה' לחייב. וע' בכתבים המיוחסים להגרי"ז; אגרות משה ח"א קדשים כד; חדושים ובאורים).

'אלא כבשים כנגד מי' – שאין ראוי להזכיר המספר אם היתה זו נדבה סתם (חדושים ובאורים).

'היו למדין תורה – בדקדוק – כמשה רבינו' (עפ"י תוס' ורבנו גרשום. וע' מהרש"א ופתח עינים).

'אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל'. ע' במובא ביוסף דעת ב"ק עט-פ.

*

'... והענין בזה להשקלא וטריא של הש"ס אי אמרינן חטאת ציבור מתה או לא, נראה דהוא חקירה במובן של ציבור, אם ענין ציבור הוא הצטרפות אנשים יחידים ידועים, או הוא ענין מופשט שאינו תלוי וקשור באנשים ידועים, וכמו דמסיק הש"ס הטעם דאין חטאת ציבור מתה משום שאין הציבור מתיים, כלומר דגם אם ימותו כל הדור הזה יהיה הדור הבא הציבור, וכמו בענין דבר השייך לקהל ולשבט...'. (מתוך שערי ישר ג, כב).

ע"ע ביסוד סברות אלו בפירוש הרמב"ן ריש ויקרא; אגרות משה ח"א קדשים כד.

*

'... וכבר אמרנו שמדת אהרן הכהן הוא קדושת תורה שבעל פה... ועל זה היו מנגדים היוונים שהיו בימי שמעון הצדיק שהיה משירי כנסת הגדולה, שהוא היה התחלת התפשטות תושפע"פ ובימיו היה התחלת חכמת יונית המנגד לקדושת תושבע"פ, וכמו שאמרו (מדרש תנחומא תשא לד) לפי שצפה הקב"ה שעתידיים לתרגם התורה יונית והם אומרים אנו ישראל כו' מי שמסטורין שלי אצלו הם בני, והיינו התושבע"פ שאין להם שייכות בה, כי עיקר חכמת תושבע"פ להיות נקבע החכמה בלב.

והיה איתא בתמורה משמת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים בטלו האשכולות, איש שהכל בו ופרש"י תורה ויראת חטא וגמילות חסדים. והיינו כי יוסי בן יועזר היה גם כן בימיהם והיה התחלת הזוגות כמו שאמרו בריש אבות וקבלו מהם היינו מאנטיגנוס ושמעון הצדיק, וכן מצינו... ופרש"י על אשכולות מכון למה שאמרו (ברכות ז). תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו כו' ובמי שגדול ממנו כו' שנאמר ראשית חכמה יראת ה', ואף שנזכר רק יראה – תשובה בכללה, שע"י יראה בא לתשובה וכמו שאמרנו במה שדרשו (ע"ז יט). אשרי איש ירא וגו' – שעושה תשובה כשהוא איש. וגמילות חסדים הוא כלל מעשים טובים שכן נקרא במדרש רבה וירושלמי מצות צדקה סתם מצוה מפני שנוהגת בכל

עת. וזכר בגמרא שלא יהא בועט וכו' – שזה תכלית המכוון של התורה, להיות רוחו שפלה ע"י התורה ולא יהיה בועט במי שגדול ממנו, ולכן נמצא תכלית השפלות בתורה"ק בנפשות שהיו השורש של חכמת התורה... והיינו כי ע"י שנקבע הד"ת בלבם מזה דייקא באו לתכלית השפלות בנפשם, משא"כ חכמת יונית שהיא חכמה אנושית בלא לב ויראת ה', מביאה התנשאות וגבהות הלב.

והנה אמרו כל האשכולות שעמדו לישראל מימות משה עד שמת יוסי בן יועזר, לא היה בהן שום דופי והיינו שהיו מקבלים האמת ולא היה בהם שום מחלוקת זולת בסוף ימיו של יוסי שהתחיל מחלוקת סמיכה בישראל דבצר ליבא כמ"ש בגמרא – והיינו מסיבת שליטת יון שנתגברה בימיו והחשיכו עיניהם של ישראל, וכדאיתא בסוף מגילת תענית בח' בטבת נכתבה התורה יונית והחשך בא לעולם שלשה ימים, ומסיבה זו נגע החשכות בלב נפשות ישראל דבצר ליבא, והיינו שלא נקבעו הד"ת בשלימות בלב ועי"ז נעשה במחלוקת והפירוד בלב בדיעות שונות שבא משמץ התנשאות.

אמנם בזה דייקא היה הנס, בשמן המרמז לבחינת חכמה כמו שאמרו (במנחות פה:) מאי שנא תקועה – מתוך שרגילין בשמן זית חכמה מצויה בהן. ונתברך המועט להאיר את החשך דייקא, וכמו שאמרו (תנחומא נח ג) על הפסוק העם ההלכים בחשך ראו אור גדול – אור שנברא ביום ראשון שגנוז הקב"ה לעמלי תושבע"פ וכו' שדייקא ע"י החשכות מייגעים את עצמם ביותר ועי"ז נתרבה האור ביתר שאת, וכמו כן בכל דור דבצר ליבא ביותר כמו שאמרו ז"ל (עירובין גג.) לכן של ראשון כפתחו של אולם וכו' ואנו כמלא נקב מחט סידקית. ודייקא עי"ז עוד נתרבה ונתחדש התושבע"פ עד אין שיעור.

... והנה נאמר אשפל הפפר דודי לי וגו' ודרשו (שבת פח:) מי שהכל שלו מכפר לי על עון גדי שכרמתי לי, היינו על עון העגל... וזהו הענין שאמרו 'אשכול' מי שהכל שלו, היינו 'בורא את הכל' בחינת הרע כנ"ל מכפר לי על עון גדי היינו בחי' החשך של הבריאה שיהיה נהפך לטוב מאד. ועל זה רמזו ז"ל שבטלו האשכולות, שכל האשכולות שעמדו מימות משה עד שמת יוסי בן יועזר היו למדין תורה כמשה רבינו, והיינו שהיה להם כח ע"י התורה להפוך את הרע של הבריאה לטוב מאד כמשה רבינו שנאמר לו באוו מעשה ועתה הניחה לי שהיה תלוי בו, ולכן נקראו גם כן בשם 'אשכולות' שהכל בו, שביכלתם לעשות ע"י תורתם בחינת הכל לטוב מאד... והיינו שיהיה פועל בתורתו שיהיה נקנה בלב השומע הדברי-תורה... ועל זה רמזו בתמורה דבסוף שניה דיוסי בן יועזר דבצר ליבא אפלוג בסמיכה ובטלו האשכולות, והיינו שלא היה עוד בכחם לעשות האחדות מבחינת ההבדלה של יום השני שלא נאמר בו 'כי טוב' מפני המחלוקת. וזה היה משום דבצר ליבא מצד הקליפה של חכמת יונית שהיה בלא לב...

ועל זה היה הוראת הנס שבשמן, כאשר הרגישו את החכמים בסוף שניה דיוסי בן יועזר שנהרג בגזירת יונים (כמו שאמרו בבראשית רבה סה) דבצר ליבא כמ"ש בגמרא, והיינו שלא נשאר רק מדרגה התחוננה בנפשות ישראל, יראה תתאה מצד האמונה, ועל זה מרמז הפך אחד של שמן שהיה בו רק להדליק יום אחד והיינו מדה אחת בחינת מלכות שמים, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים והיינו שנתוסף ממנו האורה עד שהיה מאיר ובא להם לשמונת ימים, והיינו שע"י בחינת מדה האחרונה שהיא יראה יש ביכולת להאיר על נפשו עד יגיע לדרגה תמינאה להיות נקלט היראה בפנימיות שבלב... ולכן קבעום לשנה האחרת בהלל והודאה כי זאת הוראה שלדורי

דורות גם בשפל המדרגה לא יופסק הארת הקדושה מנפשות ישראל... שגם עתה שנתמעטו הלבבות יש בכח להיות נקנה בלב להתאחד גם חלוקי הדיעות להיות בחינת 'כל אשר עשה טוב מאד'. ובוה יונח הדרש (חולין צב.) הבשילו אשכולותיה ענבים – אלו הצדיקים שבכל דור ודור, וגם אמרו אשכולות אלו ת"ח כו' ליבעי רחמים איתכליא על עליא – שבאמת יש בכל דור מציאות בחינת אשכולות כאמור' (מתוך פרי צדיק לחנוכה ה).

דף טז

'אמר רב יוסף: דופי של סמיכה קתני. והא יוסף בן יועזר גופיה מיפליג פליג בסמיכה? כי איפליג בה בסוף שניה דבצר ליבא'. בשו"ת חות יאיר (קצב) האריך בענין המחלוקת בישראל, ותורף דבריו שאין מתקבל על הדעת שחילוקי הדעות על הסמיכה נוצרו בזמן הבית, שהרי הדבר מצוי בכל רגל ורגל ואי אפשר שיישכח, וכיצד לא קבלו הנשיא ואב בית דין ושאר תלמידי חכמים מהדורות שעברו כיצד עושים [וכן הביא מחלוקות רבות כיו"ב, בדברים המצויים תדיר] – על כרחך לומר שהיו שינויי דעות ופירודי לבבות כבר מאז מתן תורה ואילך ונחלקו בדברים מסוימים עוד קודם בנין הבית, אלא שעד ליוסף בן יועזר היתה הכרעה אחת, ומאז ואילך נחלקו הנשיא ואב בית דין כת מול כת ולא היתה הכרעה פסוקה (וכן מבואר בהגהת הגר"א (אות א), שעד אז היו מסכימים לדברי המרובים, ומכאן ואילך לא היתה הסכמה אחת).

'... אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו שנאמר וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב ויתן לו את עכסה בתו לאשה'. קודם לכן כתוב ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה – ולפי הדרש מתפרש, כל מי שיוכל להחזיר אותן הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה, אתן לו את עכסה בתי. ולכן לא מנו אותו עם השלשה ששאלו שלא כהוגן, אליעזר שאול ויפתח – שמא יודמן לו ממזר או עבד? – שהרי לא אמר שיתן אלא לבעל תורה, וכהוגן שאל. ויש מפרשים, הואיל והיתה בה צניעות יתרה שמשום כך כל הרואה אותה כועס על אשתו. כיון שכן היה סמוך שזכותה וזכות שלו יסייעו שלא יזווגו לה אלא כפי מעשיה (עפ"י תוס' תענית ד. ד"ה שלשה).

'לבלתי עצבי – שלא ישגבני יצר הרע מלשנות'. אמר 'עצבי' כי היצר הרע משליך עצבות על האדם ושפלות בפיתויו שאין נחשב לימודו ועבודתו כלום (עפ"י פרי צדיק לט"ז באב א).

'רש ואיש תככים נפגשו'. פרש"י 'איש תככים' – בינוני. ונראה שדרש לשון 'תוך' – איש אמצעי [כמו 'בתוך הגן' מתרגמינן: 'במציעות גינתא'], בינוני הצריך אף הוא להוסיף לימוד (עפ"י עולת שלמה).

(ע"ב) 'אמר ריש לקיש ארבעה נתנו להן והעמידום על חמש... רבי נתן אומר: אחת נתנה להן והעמידוה על חמש'. קצת קשה שמקדים דברי ריש לקיש האמורא לרבי נתן התנא. ויש מפרשים שריש לקיש מפרש דברי רבי שמעון ואילו רבי נתן חולק ואומר שאחת ניתנה להם ואינו מפרש דברי רבי שמעון (שטמ"ק מ'גליון).

תדע שלפרש דברי ר"ש בא ריש לקיש, שהרי הוא עצמו אמר (בפסחים צו.) שחטאת שעברה שנתה רועה, הרי שלשיטתו אינן אלא ארבע חטאות המתות ולא חמש, וא"כ מה שאמר 'העמידום על חמש' – לר"ש קאמר.

[במסכת זבחים (ק"ז) הסיקו שחטאות ואשמות של הנזיר לדברי הכל חובות הם ואינם קרבים בבמה. לא נחלקו אלא בעולה ושלמים].

דף טו

כד. א. חטאת שכיפרו בעליה באחרת, מה דינה?

ב. חטאת שמתו בעליה, מה דינה?

א. חטאת שכיפרו בעליה באחרת, כגון שאבדה ונמצאת; אם בשעה שכיפרו היתה אבודה – דינה במיתה, וזוהי אחת מחטאות המתות.

נמצאה לאחר שהפרישו בעליה אחרת ועדיין לא נתכפרו באחרת, והרי שתיהן עומדות – יביא אחת מהן, איזו שירצה (יביא קרבנו לחטאת... יביאנה – אחת ולא שתים). והשניה, לדברי רבי יהודה תרעה ולדברי רבי שמעון תמות. [לפי ה'אבעית אימא' נחלקו בדבר רבי וחכמים (כב) בדעת רבי יהודה. ולהלן (כג) אמר רב הונא שמחלוקת רבי וחכמים אמורה כשבא לימלך, שלדעת חכמים אומרים לו להתכפר בראשונה והשניה תרעה, אבל לדברי הכל אם משך אחת מהן והקריבה מדעתו – דחה האחרת בידיים ודינה למיתה (וכן פסק הרמב"ם הל' פסוה"מ ד, ג). וע"ע להלן כא-כג.]

בחטאת ציבור; לתנא קמא דמתניתין ורבי שמעון – אינה מתה [אלא רועה עד שתסתאב. וכן אמר ר"א. הוריות ו. יומא סה.], שלא נאמרה הלכה של חטאות המתות אלא ביחיד. רבי יהודה אומר: תמות.

הרמב"ם (פסוה"מ ד, א-ב; עבודת יוהכ"פ ה, טו-טז) פסק שחטאת ציבור שנתכפרו באחרת, תרעה עד שיפול בה מום ותמכר ויפלו דמיה לנדבה [ואעפ"י שחטאת ציבור שמתו מקצתם כתבו התוס' שכשרה להקריבה, אם נתכפרו באחרת הריהי דחוייה. עפ"י חו"א או"ח קכו, לו].

ב. חטאת שמתו בעליה – דינה למיתה. ודוקא ביחיד אבל בציבור קרבה לפי שאין ציבור מתים, שהרי אמרה תורה להקריב שעירי רגלים וראשי חדשים מכספי הציבור, הגם שאפשר שחלק מהציבור כבר מתו (רב פפא).

למסקנא אין הוכחה לכך במקום שהציבור כולו נתחלף האם גם אז אין מיתה, ורק כשנשארו רובם קיימים מוכח שקרבה (וע' גם בשו"ת מהר"ם חלאוה יז). ואולם מסתימת המשנה ומפשט דברי הרמב"ם (פסוה"מ ד, א) משמע שאפילו מתו כולם – אין מיתה בציבור.

וכן צ"ע כשהציבור חטאו ולא הפרישו קרבן ומתו, האם יש ללמוד מבאי הגולה שיש כפרה למתים בציבור כיון שאין ציבור מתים, או שמא הוראת שעה היתה גם לענין זה. וצ"ע.

דף טז

כה. מהן חטאות המתות ומה מקורן? האם נאמרו ביחיד או גם בציבור?

רבי שמעון אומר: חמש חטאות מתות; ולד חטאת, ותמורת חטאת, וחטאת שמתו בעליה, וחטאת שנכפרו בעליה, וחטאת שעברה שנתה. שלש הראשונות אי אתה יוכל לומר בציבור, שאין חטאת ציבור נקבה ואין ציבור עושים תמורה ואין מיתה בציבור. כיון שכן אף השתים האחרות ביחיד נאמרו ולא בציבור – שכולן במקום אחד נאמרו וילמד שתום מן המפורש.